Asiantuntijalausunto Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle
Marika Jalovaara
sosiologian professori (erityisala: väestötiede), Turun yliopisto

Asiantuntijakuuleminen: keskiviikko 11.9.2024 klo 9.00
Asia: O 9/2023 vp Tulevaisuusvaliokunnan selvityshankkeet 2023–2027
Teema: Lasten ja nuorten hyvinvointi

Aihe: Nuoret aikuiset ja perheellistyminen: matalan syntyvyyden Suomi

Syntyvyys on yhteydessä lasten ja nuorten hyvinvointiin eri tavoin: 1) Varhainen aikuisikä on tavallisin ajankohta perheen perustamiselle, joten syntyvyyden muutoksissa ja niiden syissä ja seurauksissa on kyse useimmin nuorista aikuisista ja heidän hyvinvoinnistaan. 2) Lapset ja nuoret ovat tulevaisuuden kansalaisia, jotka elävät pitkään nykyisen väestödynamiikan muovaamassa väestössä ja yhteiskunnassa. 3) Lasten ja nuorten hyvinvointi on keskeisellä sijalla ratkaisuissa, joilla tuetaan yhteiskunnan sosiaalista ja taloudellista kestävyyttä matalan syntyvyyden oloissa.

Syntyvyys

- Suomalaisten perheellistyminen on voimakkaassa murroksessa.
- **Syntyvyys** on vajonnut nopeasti matalalle tasolle. Yhä suurempi osa suomalaisista miehistä ja naisista on jäänyt **lapsettomaksi**, ja lapsettomuuden yleistyminen jatkuu.

Suomen syntyvyys pysyi usean vuosikymmenen ajan vakaana ja korkeammalla kuin monessa muussa Euroopan maassa. Viimeksi kuluneen 13 vuoden aikana syntyvyys on kuitenkin vajonnut nopeasti hyvin matalalle tasolle. Vuoden 2010 jälkeen kokonaishedelmällisyys on pienentynyt kolmanneksella. Kokonaishedelmällisyyden (TFR) taso on nyt 1,26 (2023).

Myös edellisen 12 kuukauden (8/2023–7/2024) TFR on 1,26 eli nousua. TFR on vajonnut vuosien 2010 jälkeen eli vain 13 vuodessa jo 33 prosenttia. Taso on nyt alle 1,3 eli ultramatalalla tasolla.

- Ulkomailla syntyneillä ulkomaalaistaustaisilla syntyvyys on hieman korkeampi kuin koko väestössä (TRF=1,45, 2023).
- Pitkällä aikavälillä syntyvyys on laskenut kaikkialla. Jakson 2010– laskussa Suomi kuitenkin erottuu muista maista poikkeuksellisen voimakkaalla laskulla. Esim. EU- ja EFTA-maista voimakkain lasku tällä jaksolla juuri Suomessa.
- Vuoden 2010 jälkeen syntyvyys on laskenut mm. kaikissa Pohjoismaissa osin samalla tavoin kuin Suomessa, mutta Suomella on omat erityispiirteensä.
- Pohjoismaista syntyvyyden laskua pidetään yllättävänä. Yleisesti arveltiin, että pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden tuki esim. perheille ja työn ja perheen yhteensovittamiselle pitäisi syntyvyyttä korkealla.
- Valtaosa (75%) 2010 jälkeistä syntyvyyden laskusta paikantuu siihen, että esikoisia on syntynyt vähemmän.
- 2010– syntyvyyden lasku ei ole pelkästään lastensaannin lykkääntymistä myöhemmälle iälle, vaan laskua on myös vanhemmissa 30–34 ja 35–39 ikäryhmissä. Myös naisten lopullisten lapsilukujen ennakoidaan vajoavan, arviolta noin 1,5 tuntumaan.

Lapsettomuus

- Elinikäinen lapsettomuus on Suomessa ollut jo pitkään poikkeuksellisen yleistä.

- Lapsettomuuden yleistyminen näyttää jatkuvan. Esimerkiksi 35-vuotiaista miehistä puolet ja naisista 35 prosenttia on lapsettomia.

Parisuhteet

- Myös parisuhteet ovat muuttuneet.
- Yhä useampi liitto päättyy eroon, ennen kuin parille syntyy lapsia.
- Eronneisuus (avo- ja avioliitot) on kasvanut etenkin matalammin koulutetuilla – naisilla ja miehillä, joilla ei ole korkea-asteen koulutusta.
- Avioituvuus on vajonnut, ja myös liittojen (avo- tai avioliiton) solmiminen on vähentynyt jonkin verran nuorilla aikuisilla.
- Elinikäinen lapsettomuus on huomattavasti yleisempää naisilla ja miehillä, joilla ei ole ollut pitkää avo- tai avioliittoa.
- Monilapsisuuden yleistyminen matalammin koulutetuilla liittyy usein lastensaantiin useamman kuin yhden kumppanin kanssa.
- Eri alojen tutkimus viittaa siihen, että suurelle osalle nuorista aikuisista sitoutuminen pitkäaikaiseen parisuhteeseen ja avioliittoon (ja vanhemmuuteen) on hankalaa. Yleisemmin suurella osalla nuorista aikuisista on vaikeuksia identiteetinmuodostuksessa, ja valintojen tekeminen ja valintoihin sitoutuminen on vaikeaa.

Koulutusryhmittäiset erot perheellistymisen muutoksessa

- Perheellistymisen (syntyvyyden, lapsettomuuden, parisuhteiden) muutokset ovat voimakkaampia miehillä ja naisilla, joilla ei ole korkea-asteen koulutusta.
- Elinikäinen lapsettomuus on pitkään yleistynyt juuri naisilla ja miehillä, joilla ei ole korkea-asteen koulutusta.
- Matalammin koulutetuilla (perus- ja keskiaste) on yleisempää sekä lapsettomaksi jääminen että suuremmat (3+) lapsiluvut.
- Viime vuosina lapsettomien 35-vuotiaana lapsettomien osuus on kuitenkin kasvanut kaikilla koulutusasteilla.

Yhteys taloudelliseen ja muuhun epävarmuuteen

- Työllisyys tukee perheellistymistä kaikissa vaiheissa, miehillä ja naisilla.
- Syntyvyys laskenut jyrkimmin koulutusaloilla, joilla työllistyminen muita aloja epävarmempaa.
- Esim. työmarkkina-asema ja ensimmäisen lapsen syntymä: Esim. 1969–1994 välillä Suomessa syntyneet: Työttömyys ei ole yleistynyt. Yhteys työmarkkina-aseman ja perheellistymisen välillä säilynyt samanlaisena.
- Subjektiivinen, itse koettu epävarmuus voi vaikeuttaa perheellistymistä. Arvojen ja normien muututtua perheellistymisestä on ilmeisesti tullut herkempää myös vähäisemmille epävarmuuksille.
- Uudet globaalit epävarmuudet lisäävät epävarmuuksia.
- Nuorten aikuisten (20–29 v) itse raportoiduissa syissä parisuhteeseen, opiskeluun ja työuraan liittyvät tekijät ovat yhteydessä lastenhankinnan lykkääntymiseen; elinympäristön epävarmuudet ja vapauden kaipuu (sitoutumisen vaikeus) siihen, ettei lastensaanti kuulu suunnitelmiin lainkaan. Heikon psyykkisen hyvinvoinnin ja lastensaannin lykkääntymisen yhteys on voimakas.

Syntyvyyden laskun seurauksia

- Perheellistymisen muutos haastaa yhteiskunnan taloudellista ja sosiaalista kestävyyttä.

Taloudellinen kestävyys.

- Suomi on jo nyt maailman ikääntyneimpiä maita ja syntyvyyden lasku kiihdyttää väestön ikääntymistä entisestään.
- Väestön nopea ikääntymien
    - Taustalla: eliniän piteneminen, syntyvyyden kasvu pitkällä aikavälillä, viime sotien jälkeiset suuret ikäluokat, viimeaikainen syntyvyyden lasku
    - Vanhushuoltosuhde kasvaa. Etenkin 85+ osuus kasvaa, suuri hoivan tarve.
    - Aluksi kuitenkin nk. lisäosinko pienistä nuorista ikäluokista.
- Maan sisäinen valikoiva muuttoliike lisää alueellisia eroja.
- Myönteistä: Työllisyys paranee, kun perhevapaita on vähemmän

Sosiaalinen kestävyys

- Kasvava ero toivotun ja toteutuneen perheellistymisen välillä (Perhebarometri)
- erilaiset polarisaatiot: lapsilukujen polarisaatio ja perhedynamiikan kasvavat sosioekonomiset erot ja yhteys hyvinvointiin
- Hyvä- ja huono-osaisuuden kasautuminen elämänkuluissa (ja sukupolvien yli)
- Lapsettomuus, puolisottomuus, yksinasuminen yleistyvät: vaikutukset moninaiset.

Ratkaisuja

- Yhteiskunnan sopeutumistarve on suuri ja moninainen. Samalla voidaan tukea perheellistymistä.
- Väestön tulisi olla päätöksenteon ytimessä kaikissa politiikoissa.
- Perhepolitiikka kapeasti ymmärrettynä (esim. taloudelliset tuet olemassa oleville lapsiperheille): lisäpanostukset mutta eivät välttämättä lisää syntyvyyttä. (Muita vaikutuksia voi olla.)
    - Koulutuksen (inhimillisen pääoman) edistäminen on syntyvyyden ja muuttoliikkeen tukemisen ohella tärkeä politiikkatoimi, jolla voidaan vastata hyvin matalan syntyvyyden ja väestön ikääntymisen haasteisiin.
    - Sukupuolittunut hoivataakka, esim. perhevapaat kertyneet ansiotulot.
    - Yleisemmin: hyvinvointia, työllisyyttä ja hoivavastuun tasaisempaa jakautumista edistävät toimet tukevat väestörakenteen muutokseen sopeutumista ja voivat edistää myös perheellistymistä.